

Forsoning som forandring

- Konflikt og forsoning i bibelteologisk belysning¹

Johannes Nissen

Indledning

Forholdet mellem konflikt og forsoning er en af tidens store problemstillinger. Men det er ikke et nyt problem. Allerede i den ældste kristendom spillede det en central rolle. Og det er baggrunden for mit foredrag.

Foredraget har fået overskriften ”Forsoning som forandring”. Der er tale om en formulering, som jeg første gang stødte på for mange år siden i en hollandsk bog (af teologen Herman Wiersinga).² Bogen har bl.a. en række interessante analyser af det bibelske materiale. For nylig læste jeg en ny bog om tilgivelse skrevet af Desmond Tutu og hans datter Mpho, og den bog kan ses som en bekræftelse af foredragets titel. De to begreber, forsoning og tilgivelse, er snævert forbundne – det vil også fremgå af min behandling af emnet.

Når det drejer sig om begrebet forsoning, vil det være på sin plads med en definition. I den forbindelse vil jeg henvise til artiklen om forsoning i Gads Bibelleksikon, skrevet af Hans Jørgen Lundager. Her beskrives forholdet mellem ordet ”forsoning” og det beslægtede ord ”soning” på følgende måde: ”Forsoning og soning er beslægtede, men ikke identiske fænomener. De angår begge genoprettelsen af et brudt forhold mellem (mindst) to parter. Soning har noget objektivt over sig – det brudte forhold heles, ved at den ansvarlige part giver afkald på et gode, lider et afsavn, påtager sig en lidelse o. l., således at afsavnet tænkes at kompensere for en forudgående uret, som er tilføjet den anden part. Forsoning derimod har noget subjektivt over sig, idet den angår de to parters sindelag. To parter, hvis forhold er gået i stykker, kan forsones sig med hinanden, glemme eller se bort fra tidligere uret og deraf følgende fjendskab, og således genoprette det tidligere harmoniske forhold, eller den ene af de to kan udvise en gestus, der får den anden part til at slå en streg over misforholdet mellem de to”.³

E. Thestrup Pedersens *Bibelhåndbog* går i samme retning: Her slås det fast, at forsoningen efter sit væsen er en forligelse mellem to parter, der er kommet i konflikt med hinanden. ”Ordet forsoning kan være betegnelsen for forligelse mellem to stridende *mennesker* (bl.a. Matt 5,24), men da det indbyrdes forhold mellem mennesker i Bibelen ses i lyset af forholdet til Gud, vedrører forsoningen først og fremmest forholdet mellem *Gud og menneske*”.⁴

Det er ikke muligt inden for de givne rammer at komme ind på alle sider af forsoningen i de bibelske tekster. I det følgende vil hovedvægten blive lagt på forholdet mellem konflikt og

¹ Mange kursister har fremsat det ønske, at mit bibelforedrag kunne gøres tilgængelig via Teologi for Lægfolks hjemmeside. I den skriftlige version har jeg forsynet teksten med nogle fodnoter, hvori der angives det meste af den litteratur, som har været brugt ved udarbejdelsen.

² H. Wiersinga, *Versoening als verandering. - een gegeven voor menselijk handelen*, Baarn: Bosch & Keuning nv. 1972.

³ H.J. Lundager Jensen, ””Forsoning”, *Gads Bibel Leksikon A-K* (Bind 1), København: Gad 1998, 218-219.

⁴ E. Thestrup Pedersen, *Bibelhåndbog*, København: Unitas Forlag 1982, 76.

forsoning på det personlige plan, desuden vil jeg forsøge at belyse forholdet mellem grupper, og endelig vil der blive peget på menighedens rolle i forbindelse med forsoningen. Alt dette bygger på det grundlæggende: nemlig forståelsen af Jesu liv og død som en forsonende handling. Det vil jeg også komme ind, men de dogmatiske konsekvenser, diskussionen om den såkaldte forsoningslære, vil ikke blive inddraget.

Inden jeg gennemgår nogle udvalgte tekster, vil jeg kort redegøre for min forståelse af ordene ”i bibelteologisk belysning” i foredragstitlen. Som nogle af jer vil vide fra min undervisning, sonderer jeg mellem en ”historisk læsning” og en ”aktuel læsning”.⁵ Samtidig er der et vigtigt samspil mellem de to indfaldsvinkler.

Den historiske læsning forsøger at få fat i teksten mening. Målet er at finde ud af, hvad forfatteren til en tekst ønsker at sige til sine første læsere. Hvilket budskab har han til sine adressater, og hvordan opfatter de budskabet? - Den aktuelle læsning har til formål at klargøre tekstens budskab for nutidens læsere.

I den sammenhæng giver det mening at skelne mellem tekstens *mening* og tekstens *betydning*. Tekstens mening er det, som forfatteren ønskede at fortælle læserne dengang. Tekstens betydning er det, som tekstens oprindelige mening betyder for os, der lever i en anden situation. Mening og betydning behøver ikke at være den samme, men meningen (dvs. den oprindelige mening) vil altid fungere som en kritisk korrektiv til nutidens fortolkningsforsøg.

I det følgende gøres mest ud af den første indfaldsvinkel, altså en historisk eksegese, men samtidig inddrager jeg også eksempler på teksternes aktuelle betydning. Bl.a. vil jeg henvise til nogle teologiske indsigter fra Desmond Tutu. I mange år har han beskæftiget sig med den teologiske betydning af forsoningen. Således skrev han allerede i 1984 en bog med titlen *Versöhung ist unteilbar* (der vistnok kun findes på tysk) om den teologiske/bibelteologiske baggrund for sort teologi. En anden vigtig udgivelse er hans bog *Uden tilgivelse ingen fremtid* (oversat til dansk 2000). For et par år siden udgav han sammen med sin datter Mpho: *Tilgivelsens bog* (Kristeligt Dagblads forlag 2014).⁶ Også andre nutidige eksempler vil blive inddraget i foredraget.

Sendt med budskabet om forsoning

Først vil jeg give en kort redegørelse for forsoningens grundlag, som er Guds handling i Kristus. Det sker ud fra 2 Kor 5,17-21.

Dette tekstafsnit begynder med ordene: ”Det vil sige, at hvis et menneske er i Kristus, er der sket en nyskabelse, det gamle er forbigangent, se - det er blevet nyt” (v.17). Teksten er her gengivet Seidelinernes oversættelse, der er mere præcis end den autoriserede fra 1992. I den autoriserede oversættelse hedder det: ”Altså, er nogen i Kristus, er han en ny skabning”. Men det er en antropologisk indsnævring. Grundteksten taler ikke om ”han”. Hele vægten ligger på, at der med Kristi død og opstandelse er åbnet op for en helt ny verden. Det svarer til Åbenbaringsbogens berømte ord: ”Se, jeg gør alting nyt” (Åb 21,5).

⁵ J. Nissen, *Kristus, kirken og verden. Temaer fra Efeserbrevet*, København: Unitas forlag 1990, 8-9.

⁶ D. Tutu. *Ingen fremtid uden tilgivelse*, København: Rosinante 2000; D. & M. Tutu, *Tilgivelsens bog. Fire skridt til forsoning med dig selv og verden*, København: Kristeligt Dagblads forlag 2014.

I v. 18 fortsætter Paulus med at beskrive, hvordan denne nyskabelse har adresse til hele verden (v. 18-20).

”Men alt dette skyldes Gud, som forligte os med sig selv ved Kristus og gav os forligelsens tjeneste, for det var Gud, der i Kristus forligte verden med sig selv og ikke tilregnede dem, deres overtrædelser, men først betroede os ordet om forligelsen. Så er vi altså udsendinge i Kristi sted, idet Gud så at sige formaner gennem os. Vi beder på Kristi vegne: Lad jer forlige med Gud”

Endelig afsluttes i argumentationen i v. 21 med en henvisning til Guds retfærdighed i Kristus: ”Ham, der ikke kendte til synd, har han gjort til synd for os, for at vi kunne blive Guds retfærdighed i ham”.

I denne sammenhæng skal nævnes fire iagttagelser:

For det første: Det helt grundlæggende. Paulus taler om Guds forsoning med menneskeheden og Guds frelsende gerning i Jesus Kristus. Gennem Kristus bliver det ødelagte gudsforhold genetableret. Forsoning betyder med andre ord en genoprettelse af fællesskabet med Gud og blandt mennesker indbyrdes.

For det andet: Vi ser, hvordan Paulus knytter begreberne retfærdiggørelse og forsoning sammen. Det svarer til Rom 5,1-11 – men her i omvendt rækkefølge. I Rom 5 går tanken fra retfærdiggørelse til forsoning. Her går tanken fra forsoning (v.18-20) til retfærdiggørelse (v. 21). – Denne forskellige rækkefølge er et udtryk for, at retfærdiggørelse og forsoning ganske enkelt er to sider af samme sag. Eller sagt på en anden måde: Retfærdiggørelse er forsoning. Det græske ord for, som vi oversætter ved ”forsone” – eller ”forlige” som det hedder i 1992-oversættelsen – betyder egentlig ”forandre”. Der skabes et nyt forhold mellem Gud og mennesker indbyrdes. I den forstand er der tale om en *nyskabelse* (v. 17)

For det tredje: Hele verden er omfattet af forsoningens budskab. Forligelsen gælder både ”os” (v.18) og ”verden” (v. 19).

Endelig for det fjerde: Paulus taler (i v. 20) om sin og andres tjeneste som sendebud. Mission er simpelthen at være sendt med budskabet om forsoning. En vigtig iagttagelse, som ikke skal uddybes i dette foredrag.⁷

Muren er revet ned – skabelsen af et nyt menneske

I Efes 2,14-16 møder vi en tekst, der belyser forskellige sider af forsoningen, specielt i forholdet mellem to grupper.⁸ I de foregående vers har forfatteren mindet læserne om, at de tidligere var hedninger og uomskårne. De var udelukket fra ”borgerret” i Israel, men nu er de i kraft af Jesu død kommet nær. Og han fortsætter:

”For han er vor fred. Han gjorde de to parter til ét, og med sin legemlige død nedrev han den mur af fjendskab, som skilte os. Han satte loven med dens bud og

⁷ Evt. nærmere herom i min bog: *Ordet tog bolig iblandt os. Modeller for mission i Ny Testamente*, København: Anis 1996, 123.

⁸ Jf. *Kristus, kirken og verden*, 28-41.

bestemmelser ud af kraft for i sig at skabe ét nyt menneske af de to og således stifte fred, og for ved korset at forsoner dem begge med Gud i ét legeme, og dermed dræbte han fjendskabet” (v.14-16). – og teksten fortsætter: ”Han kom og forkyndte fred for jer der var langt borte og fred for dem, der var nær” (v. 17).

Denne fredshymne understreger, at Jesus bringer fred i en dobbelt forstand: fred med Gud og fred mellem mennesker. Begge dele fremhæves i denne fredshymne. Kristus har skaffet ”forligelse med Gud ved korset” og han har brudt skillevæggen mellem mennesker. De to sider af freden (forsoningen) kan ikke skilles ad. Det betyder at fredsslutningen med fjender ikke kun er en ”følge” af Jesu død og opstandelse. Den hører uløseligt sammen med disse centrale begivenheder.

Lad mig nævne to konsekvenser af Efes 2.

Gamle og nye mure

I de første årtier efter Jesu død var forholdet mellem jødekristne og hedningekristne omstridt. Da Efeserbrevet blev skrevet, synes spørgsmålet løst. I Efes 2 ser forfatteren tilbage på en allerede stedfunden forsoning. I andre nytestamentlige tekster er forholdet mellem de to grupper konfliktfyldt.

Det gælder f.eks. *Gal 2,11-14*, hvor Paulus fortæller om en episode i Antiokia, en by hvor den første ”blandede” menighed synes at være opstået, dvs. en menighed hvor jødekristne og hedningekristne fejrede gudstjeneste og nadver sammen. Paulus fortæller nu, hvordan Peter kommer til menigheden og indgår i dette fællesskab, men senere trækker han sig tilbage sammen med Barnabas, fordi nogle af Jakobs folk var kommet til byen. Denne handlemåde fremkalder en skarp reaktion hos Paulus. Peters handling kaldes hyklerisk (*Gal 2,15*). Kirkens enhed står på spil. Peters handling betyder en reel fare for at kirken bliver delt op i to kirkesamfund – en jødekristen og en hedningekristen. Men det er imod evangeliets væsen. Med dåben falder de gamle mure, og mennesket får skænket en ny *frihed*, nemlig friheden til at ”spise sammen med” alle mennesker.

Efter Paulus’ mening må de omskårne og de uomskårne kunne leve sammen i fælles solidaritet ”i Kristus”. De udgør ét legeme. Hvis de kristne atter prøver at genrejse den mur, Kristus har revet ned, handler de gudsbespotteligt, for så bliver de årsag til, at Kristus kommer til at gå syndens ærinde (*Gal 2,17*).

Med Kristi død på korset er den skillevæg væk, bag hvilken den guddommelige lov. Hvor meget mere da ikke alle de skillevægge, bag hvilke kun menneskelige love står? Eller har vi ikke draget de fulde konsekvenser af, at muren er revet ned? Begynder vi i stedet som Peter at rejse nye mure?

Forsoningens rækkevidde

Vi kan i forlængelse af det foregående spørge: Drejer det sig i Efes 2,11-19 om en *enestående* forsoning, sådan at teksten kun udsiger noget om forholdet mellem Israel og kirken? Eller kan forsoningen mellem jøder og hedninger også ses som en *model* (forbillede) for andre forsoninger, f.eks. i forholdet mellem hvide og sorte.

Meningerne er delte, men efter min vurdering er teksten ikke kun af interesse, når man diskuterer kristendommens forhold til jødedommen, men også når det drejer sig om andre mulige konfliktområder. Efes 2 skal nemlig ses i sammenhæng med den berømte dåbstradition i *Gal 3,28*,

som jeg vil komme ind på i sidste del af foredraget. Ved en aktuel læsning af Efes 2 må man stille spørgsmålet. Har fredshymnen i Efes 2 aktuelle konsekvenser og i bekræftende fald hvilke konsekvenser? Hvordan skal kirken forholde sig til mennesker, der i teori og/eller praksis går ind for apartheid? Hvordan skal den stille sig til flygtninge og indvandrere?

Forsoningen med broderen

Efter disse perspektiver fra to nytestamentlige breve vender vi nu blikket mod evangelierne og Jesu forkyndelse. Her vil jeg pege på nogle udvalgte afsnit i Bjergprædikenen, især de såkaldte antiteser.

Den første antitese (Matt 5,21-26) begynder med ordene: ”I har hørt det er sagt til de gamle. Du må ikke begå drab”. Jesus skærper loven. I antitese siger han, at enhver, der bliver vred på sin bror, skal kendes skyldig for domstolen. Og lidt længere fremme hedder det: ”når du derfor bringer din gave til alteret og dér kommer i tanke om, at din broder har noget mod dig, så lad din gave blive ved alteret og gå først hen og forlig dig med din broder, så kan du komme og bringe din gave” (Matt 5,23-24).

Den første antitese skærper således forbuddet mod at slå ihjel. Skærpelsen kommer til udtryk på flere måder.

For det første: Jesus understreger, at mordet ikke først begynder ved den fysiske handling, men allerede ved de onde tanker i hjertet (5,22). Ondskabens magt virker allerede der, hvor man ellers lever ”anstændigt sammen” og ”nøjes” med at skælde hinanden ud. Det er kun på overfladen, der hersker fredelig sameksistens. Det menneskelige samvær ødelægges af løgn og forstillelse. Sagt på en anden måde: Årsagen til drabet må søges i den indre aggression. Jesus vil have den enkelte til at erkende det ondes rod. Hvis man fornægter synden hos sig selv, vil konsekvensen ofte blive, at man projicerer den over på modstanderen, og dermed bliver konflikten ikke løst. Fjendskabet kan kun blive til venskab ved, at mennesket erkender synden hos sig selv. Det betyder ikke, at det kun drejer sig om sindelaget. Synd er brud på fællesskabet, fællesskabet med Gud og fællesskabet med medmennesket. Det er den andens, broderens, grundlæggende ret som person, der trues gennem min vrede.

For det andet: Hævntanken bliver allerede begrænset i GT. Fortællingen om Kain og Abel i 1 Mos 4 har ikke blot betydning, fordi den blotlægger mordets mekanismer, men også fordi den viser, hvilken skæbne morderen får. Efter gammeltestamentlig lov havde Kain i og for sig fortjent dødsstraf, men Gud selv tager ham i beskyttelse over for hævnens lov. Gud sætter et tegn på Kain, for at ingen, som møder ham, skal slå ham ihjel (v. 15). Gud griber med andre ord ind for at bryde ondskabens onde cirkel. – Tankegangen videreføres i NT, idet straffen helt overlades til Gud; se 5,22 og 5,25, endvidere Rom 12,20.

For det tredje: Den første antitese understreger den egentlige intention med det 5. bud. Det er ikke nok at afholde sig fra at slå ihjel. Det er nødvendigt med et positivt og *konstruktivt* arbejde, så man undgår den livsfarlige ødelæggelse af de menneskelige relationer. Forsoning går forud for offerhandling. Det drejer sig altså om en positiv handling. Det femte bud udlægges i lyset af kærlighedsbuddet.

For det fjerde: Når der i Matt 5,21-26 tale om ”broder”, tænkes ikke kun på den kristne trosfælle. Efter sit væsen er det kristne fællesskab et åbent fællesskab. Det er ikke menigheden, der afstikker

grænserne til verden, men menigheden kan støde på grænser, der sættes af andre "udefra". Det som frem for noget kendetegner den kristne menighed er villigheden til at tilgive, og tilgivelsen kender ingen grænser (Matt 18,21-22 modsat 1 Mos 4,15-24). Den må praktiseres indadtil og udadtil.⁹

Aktiv fredsstiftelse – den tredje vej

Spørgsmålet om aggression og ikke-aggression kommer også til udtryk i de to sidste antiteser.

Den femte antitese i Matt 5,38-42 begynder med ordene: "I har hørt, at der er sagt 'Øje for øje og tand for tand'. Men jeg siger jer, at I ikke må sætte jer til modværge mod den, der vil jer noget ondt". Derpå følger fire eksempler. Det mest kendte er at opfordringen til at vende den anden kind til, hvis man bliver slået på den højre.

Baggrunden for antitesen er hadets og voldens onde cirkel. Angsten kan i den grad dominere os, at vi lader hele vores handlingsmønster præge deraf. Den ydre trussel bliver en indre trussel, idet vi lader den fjendtlige holdning få grobund hos os selv. Når vi møder had, svarer vi igen med had.

Hadet og volden forøges, idet fjenden først bliver til et umenneske eller et under-menneske. Så bliver han "rød", en "gul rotte", eller en "sort nigger", en "terrorist" eller en "djævelsk kapitalist". Hadet gør fjenden til en djævel. Først bliver han dræbt ved hjælp af ord og billeder. Senere følger likvideringen.

Men hadet fortærer ikke blot fjenden, det fortærer også os selv. Det sker ved, at vi "lader os gøre til" fjende af modstanderen. Vi bliver præget i modstanderens billede. I gengældelsens onde og dæmoniske cirkel, bliver mennesket selv til en fjende, et djævelens barn. Den, der kun har fjenden for øje, bliver selv til en fjende.

Denne orientering efter fjenden kan kun ophøre, hvis noget andet kan gribe vores opmærksomhed. Der må en anden til, for at befri os ud af den djævelske cirkel. Hvis det sker, er der en chance for, at vi ikke mere lader os præge af Djævelen, men af Gud. Da er der en chance for, at vi ikke mere er Djævelens børn, men Guds børn, ja den himmelske faders børn, jf. Matt 5,45. Her – i den 6 antitese om fjendekærlighed – henvises til den gode Gud, som lader sin sol stå op over onde og gode og lader det regne over retfærdige og uretfærdige. Det grundlæggende spørgsmål er med andre ord: Hvem præger os: Den gode Gud eller det onde (djævelen)?¹⁰

Mange udlægger den femte antitese sådan, at der skulle være tale om en antitese mellem modstand og resignation. Men det er næppe korrekt. Meningen er ikke, at man skal give afkald på enhver modstand, men at man skal give afkald på enhver voldelig modstand. Det passive præg, som ordene ofte har fået, skyldes formodentlig overskriften, som går tilbage til Mattæus. "I må ikke sætte jer op imod den, der vil gøre jer noget ondt" (5,39a). Denne formulering er tvetydig. Hos Paulus er tvetydigheden fjernet, idet han forstår fjendekærligheden som aktiv ikke-vold – som fjendekærlighed - jf. også Rom 12,21: "Overvind det onde med det gode".

⁹ J. Nissen, "Fjendekærlighed og forsoning", i ... *På jorden fred. Bibelstudier*, Aarhus: Det økumeniske Center 1983, 47-65, 63-64.

¹⁰ J. Nissen, "Bjergprædiken og freden", i P. Nørgaard-Højen (red.), *Fred og nedrustning – kirkens ansvar?* Aarhus: Anis 1983, 69-93, 76-77

Den femte antitese skal ikke tolkes som et udtryk for, at konflikterne skal undgås for enhver pris. Der er snarere tale om en aggressionsbearbejdelse. Det viser sig ved den demonstrative værgeløshed, som kommer til udtryk i alle fire eksempler. Der er her tale om en fordobling af den uret, der sker. Fordoblingen er en aktiv og demonstrativ handling.

Gerd Theissen har i sin bog om "Jesusoverleveringen og dens sociale baggrund" (fra 1979) givet følgende tolkning: Aggressionsbearbejdelse indebærer, at man vender aggressionen mod aggressoren selv – ikke ved en ny aggressiv handling, men som en moralsk bebrejdelse, der sigter mod, at modstanderen af sig selv – dvs. uden tvang – skal gøre bebrejdelsen til sin egen. Man håber, at en del af hans aggressivitet kan ledes indefter, så at nye aggressive handlinger vil udløse skyldfølelse og skam. Man håber på et paradoksalt omslag fra aggression til forsoning.¹¹ Et berømt nutidigt eksempel er Gandhis ikke-voldspolitik.

Den afgørende pointe i den 5. antitese er med andre ord ikke en modsætning mellem modstand og resignation. Jesus peger på *en tredje vej*, som er vejen mellem på den ene side passivitet (at man affinder sig med uretten) og på den anden side vold. Denne tredje vej hedder aktiv ikke-vold, fredsstiftelse, forsoning.¹²

Antitesen betyder altså ikke, at man skal opgive enhver modstand, men den betyder, at man skal opgive enhver voldelig modstand. Det passive præg, som ordene ofte har fået, skyldes overskriften, som går tilbage til Mattæus: "I må ikke sætte jer op mod dem, der tilføjer jer ondt (v. 39a). Denne formulering er tvetydig. Hos Paulus er tvetydigheden fjernet, idet han forstår fjendekærligheden som aktiv, produktiv, ikke-vold, jf. "om 12,21: Men overvind det onde med det gode.

Mange vil mene, at Jesu krav er så radikalt, at det er umuligt at efterleve. Og man fristes til at give dem ret. Ikke desto mindre udgør de kernen i kristendommen. Det er den form for fjendekærlighed, Jesus selv viser, ikke mindst da han hænger på korset og siger om voldsmandene "Fader, tilgiv dem, for de ved ikke, hvad de gør" (Luk 23,34).

Fra nyere tid er der da også en række eksempler på mennesker, der vitterlig søger at efterleve den radikale fordring. Som eksempel kan nævnes følgende, der er hentet fra Danmissions blad *Magasin* nr. 4. December 2014. En af artiklerne bærer overskriften "Skal fjenden elskes eller bombes". Her fortælles, om en græsk-katolsk kristen fra Syrien, Mireille Al-Fahra. Hun har siden 2010 boet i Barcelona, men opfatter stadig Damaskus som sin hjemby og nægter at opgive håbet om, at den igen kan blive hendes faste tilholdssted. I artiklen fortæller hun bl.a. flg. "I min familie har vi tradition for, at når nogen bliver slået ihjel, så beder vi både for offeret og for den, der har dræbt et andet menneske. Sådan gør vi også når vi hører om ofrene i Syrien".¹³ En tilsvarende forsonende holdning omtales et andet sted i bladet. Her drejer det sig om en pakistansk biskop, som kort forinden havde oplevet, hvordan terrorister havde dræbt et stort antal kristne ved et angreb på en kirke.

¹¹ G. Theissen, *Jesusoverleveringen og dens sociale baggrund. Et sociologisk bidrag til den tidligste kristendoms historie*, København: Hans Reitzel 1979, 113.

¹² J. Nissen, *Bibel og etik. Konkrete og principielle problemstillinger*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2003, 75.

¹³ "Skal fjenden elskes eller bombes", i *Magasin*, Dec. 2014, 16.

Tilgivelsens bog

Som nævnt i indledningen har Desmond Tutu sammen med datteren Mpho Tutu skrevet en interessant ny bog om tilgivelse.¹⁴ Bogen er en analyse af hverdagserfaringer og giver en række konkrete – og personlige – eksempler på tilgivelsens betydning. Der er ikke tale om bibelstudier; på den anden side lægger Tutu ikke skjul på, hvad der for ham og datteren er den vigtigste kild. ”Tilgivelsens cyklus er en universel og a-religiøs cyklus. For Mpho og mig er det ultimative forbillede på tilgivelse naturligvis Jesus Kristus, der på korset kunne bede om tilgivelse for dem, der torturerede og i sidste instans slog ham ihjel. Men tilgivelse kræver ikke tro” (s. 64).

Udgangspunktet for hele processen er en situation af smerte, skade og tab. ”Da vi er skrøbelige og sårbare skabninger, vil vi uundgåeligt komme ud for at blive såret, blive skadet eller at miste. Såret kan være fysisk, emotionelt eller psykosocialt. Man kan blive såret med våben eller ord” (s. 55). Med udgangspunkt i denne situation kan man nu gå ind enten i Hævnens cyklus eller i Tilgivelsens cyklus. Spørgsmålet er nemlig, hvordan man forholder sig til den opståede lidelse. Her er det nødvendigt at tage en beslutning. Der er to muligheder. Enten beslutningen om at gøre fortræd eller beslutningen om at forsone (s. 55).

Beslutningen om at gøre fortræd fører til hævnens cirkel: I denne cirkel afviser man vores fælles menneskelighed. Hævn betyder gengældelse og tilbagebetaling, og det fører (uvægerligt) til vold og grusomhed. Den anden mulighed er tilgivelsens cirkel: Det er den firefoldige vej. Det første skridt er ”fortæl historien”, det andet er: ”sæt ord på smerten”, det tredje skridt er ”giv tilgivelse” (idet man erkender den fælles menneskelighed), og det fjerde og sidste skridt er: forny eller opgiv forholdet” (s. 55).

Grundlæggende for tilgivelsen er altså erkendelsen af vores fælles menneskelighed: ”Vi kan erkende, at vi alle er skrøbelige, sårbare, ufuldkomne mennesker, der er i stand til at handle tankeløst og grusomt” (s. 137). Hvad ligger der i det fjerde skridt: fornyelsen af forholdet? Det er vigtigt at være opmærksom på, at fornyelse ikke er glemsel. ”Når vi bliver tilgivet, går vi videre ind i et nyt forhold, men vi kan ikke forvente, at de mennesker, vi har såret, vil glemme smerten. Vi beder ikke vores offer om at glemme, men derimod om at erkende den menneskelighed, vi er fælles om og vores villighed til at ændre os” (s. 201).

Vi søger oprejsning og fornyelse, og hvis det ikke er muligt, må vi gøre os fri af forholdet. Nogle gange er det ikke muligt at skabe noget nyt af fortidens ruiner, men vi må alligevel gå fremad mod fremtidens muligheder (s. 201-202).

Mens gengældelsen fører til mere smerte, mere skade og mere tab er det anderledes med tilgivelsen. ”Ved at acceptere vores egen sårbarhed, accepterer vi gerningsmandens. Ved at acceptere vores egen menneskelighed accepterer vi gerningsmandens. Når vi kan acceptere både vores egen og gerningsmandens menneskelighed, kan vi skrive en ny historie, hvor vi ikke længere har rollen som offer, men som overlever, måske endog som helt” (s. 59)

Bogen diskuterer en lang række spørgsmål, bl.a. spørgsmålet: Er nogle mennesker hinsides tilgivelse? (s. 62-66). Tut stiller her spørgsmålet: Er nogle mennesker ikke bare onde, men ligefrem monstre. Er det overhovedet muligt at tilgive sådanne mennesker? Og svaret. Hvis vi reducerer et menneske til monster, er det det samme som at fornægte det menneskes evne til at ændre sig og det

¹⁴ *Tilgivelsens bog*, jf. note 6.

samme som at fjerne dette menneskes ansvarlighed for sine handlinger og adfærd. Tutu nævner et eksempel. I 2012 var der en mand i Sydafrika, Johan Kotze, der begik nogle ugerninger af helt uhyrlige proportioner. Alle blev forfærdet da de hørte derom, også Tutu. Manden blev anklaget for med våben at have tvunget tre arbejdere til at udføre en gruppevoldtægt og lemlæstelse af sin fraseparerede kone. Derefter bandt han hende og tvang hende til at overvære, at han skød og dræbte hendes søn. I retten hævdede manden, at han blev drevet til at begå disse forbrydelser, fordi han så sin fraseparerede kone sammen med anden mand, og i sit raseri valgte han hævnens vej.

Alle var rystede over handlingen. Og journalister begyndte at kalde ham et monster. Tutu reagerede ved at skrive et læserbrev til avisen *The Star*, hvor han argumenterede for at han ikke var et monster, selv om han var skyldig i umenneskelige, grufulde handlinger. Vi lader manden slippe for let ved at kalde ham for et monster, for monstre har ikke nogen moralsk forståelse af rigtigt og forkert. Og kan derfor ikke anses for moralsk skyldige, og ikke for moralsk kritisable. Nej, Johan Kotze forbliver et Guds barn med mulighed for at blive helgen.

Avisartiklen chokerede mange. Men – siger Tutu – verden er fuld af hjerteløse og kriminelle af enhver slag, som har forbedret sig og fået styr på deres liv. I den kristne tradition husker vi således historien om den angrende forbryder, der blev korsfæstet ved siden af Jesus. Han fik tilgivelse. Bibelen er fuld af historier om hensynsløse, umoralske og kriminelle personer, der ændrede deres liv og blev helgener. Et eksempel er Peter, der forrådte og fornægtede Jesus tre gang, han blev tilgivet. Et andet eksempel er Paulus, den voldelige forfølger af de kristne. Han fik en central rolle i udbredelsen af evangeliet. – Tutu siger, at vi skal fordømme de grufulde handlinger, men aldrig opgivet håbet om, at det er muligt for dem, der har begået de afskyelige ting, at ændre deres liv.

(Pause)

Splinten og bjælken – mødet med det andet menneske

Endnu en tekst fra Bjergprædiken skal nævnes.¹⁵ Det drejer sig om Matt 7,1-5, hvor Jesus bl.a. siger. ”Døm ikke, for at Ikke selv skal dømmes. For den dom, I dømmes med, skal I selv dømmes med, og det mål, I måler med, skal I selv få tilmålt med. Hvorfor ser du splinten i din broders øje, men lægger ikke mærke til bjælken i dit eget øje?” (v.1-3)

I dette ord af Jesus gøres der op med splittelsen hos os mennesker. Vi er delt i vores domme, idet vi anlægger en – strengere – målestok, når det drejer sig om de andre, men en anden – mildere – målestok, når det drejer sig om os selv.

Det skal bemærkes, at Jesus her bryder med lige-for-lige-princippet. Lige-for-lige ville det være, hvis den, der ser en splint i sin broders øje, har en splint i sit eget øje. Men Jesus er mere radikal. Han siger, at en splint i den andens øje bliver til en bjælke i ens eget, og han opfordrer til at fjerne bjælken i sit eget øje, før man tager splinten ud af den andens øje (v. 5).

Kumbel har en god udlægning af disse ord:

¹⁵ J. Nissen, ”Det hele menneske. Om Bjergprædikenens menneskesyn”, i J. Nissen & H. Simonsen (red.), *Teologi og kirke*, København: Unitas Forlag 1986, 82-103, 94-95.

Med splinten i broderens øje
skal ingen brobygger regne.
Nej, broerne mellem os bygges
af bjælkerne i vore egne.

Her peges der på, at hvis der skal skabes et ægte fællesskab mellem mennesker, så må vi starte med vore egne fejl, vores egoisme og vores evne til at finde fejl hos andre, vore fjendebilleder.

Vi mennesker dømmes efter, hvad øjet ser. Hos os er der personsanseelse. Men hos Gud er det anderledes. Han dømmes ikke efter, hvad øjet ser og øret hører. Hans målestok er en anden, nemlig kærligheden, og kærligheden afviser rygter og sladder; den er ikke ude på at opdage andres fejl. Tværtimod hos Gud bliver syndernes mangfoldighed skjult af hans kærlighed. Her træder *tilgivelsen* i kraft.

”Mødets teologi” er som bekendt en del af hovedtemaet for de af jer på overbygningen, der deltager i sommerkurset. Ordene om splinten og bjælken kan forstås som et bidrag til forståelsen af mødets teologi. Det kan uddybes med to bemærkninger:

I min diakonibog er der et afsnit, der understreger, at diakoniens forudsætning er accept af mennesket, som det er. Det illustreres bl.a. med et digt af Ellen Lissner. Digtet handler om en gammel dame på et plejehjem. Følgende spørgsmål stilles til den gamle dames hjælper: Hvad ser du, Søster – en gammel, besværlig og træt lille kone? – Nej, vær nu ærlig! Se nærmere til – måske kan du finde et barn, en brud, en mor – ja en kvinde. Se mig, som sidder der inderst inde, det er mig, du skal prøve at finde”. Bag den besværlige, gamle kone skjuler sig et barn, der engang legede, en kvinde der var forelsket, og en mor der var travlt optaget af hjem og børn. Kort og godt: en kvinde, et menneske.

I dette digt rejstes således spørgsmålet om, *hvad vi ser*. Det, vi ser, afhænger af de briller vi ser med. Er det kritiske briller, ligegyldige briller, eller måske fjendskabets briller? Hvis vi giver os tid og ser på det andet menneske med overbærenhedens, forståelsens og kærlighedens briller, ser vi noget andet.¹⁶

Den anden bemærkning er en henvisning til E. Levinas’ tanker om ansigtets etik. Levinas forstår etik som det, der i sin kerne handler om *mødet med den anden* og det *ansvar* for den anden, som er indeholdt heri, ja uadskillelig fra – ethvert møde med den anden.

Det afgørende i Levinas’ filosofi er, at ansigtet ikke er *mit* ansigt, men den andens. Ansigtet er nøgent, sårbart og skrøbeligt. Dets betydning kan ikke begrænses til at gælde for den anden person ude i verden, som jeg eksistentielt og begrebsligt skulle kunne være uafhængig af eller kunne isolere mig fra. ”Ansigtet, der er den andens, *vedrører* mig. Ansigtet er kortest sagt Gud selv, der i et glimt gør sig nærværende for mig, som står overfor et andet menneske, der netop har udpeget og udvalgt mig, et ansigt, som jeg ikke kan danne mig et *billede* af – fastfryse, kategorisere og arkivere i min hukommelse – uden at selv mødet og nærheden er gået tabt”.¹⁷

¹⁶ J. Nissen, *Diakoni og menneskesyn*, København: Aros forlag 2008, 241.

¹⁷ E. Levinas, *Fænomenologi og eksistens*, København 2002, 20, jf. *Diakoni og menneskesyn*, 43-44.

Fadervor – bønnen om tilgivelse og forsoning

Tilgivelsen står i centrum af Bjergprædikenen. Det kommer særlig klart til udtryk i Fadervor, som står i Bjergprædikenens midte (Matt 6,9-13) og bønnen om tilgivelse er den eneste del af Fadervor, som får en direkte kommentar med på vejen (Matt 6,14-15). I en lille publikation fra 1996 har jeg argumenteret for, at bønnen i virkeligheden er en jubelårsbøn.¹⁸ Der er en nøje forbindelse mellem tilgivelsen og eftergivelsen af gæld. Og pointen i Matt 5,14-15 er understregningen af den uløselige sammenhæng mellem at modtage tilgivelse/eftergivelse af gæld fra Gud og så selv at tilgive/eftergive andre.

Som en bøn for Gudsriget kræver Fadervor et *fællesskab* af mennesker, der lever i gensidig tilgivelse og forsoning. Det afgørende i kristendommen er, at *tilgivelse skænker en helt ny begyndelse*.

Menigheden som et fællesskab med plads til forskelligheder

En væsentlig årsag til, at der opstår konflikter, er at vi ofte ikke ved, hvad vi skal forholde os til de mennesker, der er forskellige fra os. Vi elsker dem, der ligner os, men har svært ved at elske dem, der er anderledes. En vigtig opgave består derfor i at skabe fællesskaber, der er i stand til at rumme forskellighederne.

Forbilledet er her Jesusbevægelsen. Det er karakteristisk, at Jesus nedbrød de mange barrierer, der isolerede mennesker fra hinanden. Se blot på sammensætningen af den gruppe, som omgav ham. Her forenedes mennesker, der tidligere var fjender. Her skabtes en ny bevægelse, som bestod af toldere (kollaboratører) og zeloter, (modstandsfolk). Her var både plads til syndere og retfærdige, både til mænd og kvinder.

Omkring Jesus opstod der et nyt fællesskab, der på afgørende måde adskilte sig fra andre gruppedannelser i samtiden. På den tid var det jødiske folk i en identitetskrise. Det var splittet i en række grupper, der var indbyrdes uenige og mistænkelige over for hinanden. De konkurrerede om at være det sande Israel. Ofte viste man foragt for de andre. Folk blev delt op i retfærdige og syndere eller i "lysets børn" og "mørkets børn". Alle grupper havde et tilbud om fællesskab, men som regel fik det form af et fællesskab, der var sig selv nok.

Fællesskabet omkring Jesus var baseret på tanken om en nåde uden grænser og betingelser. Jesus gjorde op med ethvert forsøg på at danne en elite-menighed, der afsondrede sig fra omverdenen. Fællesskabet af omvendte blev hos ham til et "omvendt fællesskab", dvs. et fællesskab af dem, der ikke vendte ryggen til verden, men i stedet var vendt mod verden for at virke forsoning og tilgivelse blandt mennesker.

Denne linje videreføres hos Paulus. Det er bemærkelsesværdigt, at Paulus i sine breve lægger så stor vægt på, at menigheden kan rumme betydelige forskelle mellem medlemmerne. Han omtaler en række konflikter i sine menigheder, f.eks. konflikten mellem "de stærke" og "de svage" i Rom 14,1-15,7. De to grupper dømmes, kritiseres og foragter hinanden, men Paulus appellerer til at vise *gensidig* respekt. Det kommer særlig klart til udtryk i den afsluttende formaning i Rom 15,7: "Tag (derfor) mod hinanden, ligesom Kristus har tage imod jer til Guds ære" (Rom 15,7). At tage imod

¹⁸ J. Nissen, *En ny begyndelse – om Fadervor og mission*, København: DMS forlag 1996, 33-34.

nogen betyder at optage den pågældende i sit fællesskab. Det drejer sig om *gæstevenskab*, om at acceptere den anden i hans eller hendes anderledeshed. Grundlaget for denne optagelse i fællesskabet er ikke fælles anskuelser, fortjeneste eller status, men derimod Guds nåde. – Det er retfærdiggørelse af tro i praksis.

Paulus betragter den kristne menighed som udtryk for, at et nyt fællesskab opstår, hvor mennesker forenes på trods af tidligere fællesskaber. Det kommer også til udtryk i dåbsformlen i Gal 3,28: I Kristus er der ikke længere forskelle på jøder og græker, træl og fri, mand og kvinde, for de er alle én i Kristus Jesus.

Paulus drager ikke selv de fulde konsekvenser af den vision, han udtrykker i Gal 3,28. Kun på et område synes han helt konsekvent. I forholdet jøde-græker ses alt i et nyt lys på grund af Kristusbegivenheden. På det sociale og biologiske område synes han mere tvetydig. Denne uklarhed skyldes, at den *grundlæggende nådeserfaring* ("I Kristus er der ikke forskel") måtte tage *konkret* skikkelse i de givne samfundsstrukturer, og det skete ofte i form af et kompromis.

Men den vision, som vi møder i Gal 3,28 gælder lige fuldt, og den kan virkeliggøres under andre vilkår. Det er nemlig sådan, at en bibelsk tekst kan indeholde det, jeg vil kalde et "mer" potentiale, som ikke altid virkeliggøres i det oprindeligt miljø, men på et senere tidspunkt kan dette "mere" blive til virkelighed.¹⁹ Det, der kommer "ud af teksten", beror (nemlig) i høj grad på adressaternes situation. I en ny situation hos læserne bliver det muligt at give en ydre form til dette "mere". Det gælder de to sidste par, som er omtalt i teksten: forholdet mellem slaver og herrer og forholdet mellem mand og kvinde. Da slaveriet mange århundreder senere blev overvundet i den statslige lovgivning, spillede Gal 3,28 en betydningsfuld rolle. Forholdet mellem kønnene har været diskuteret i mange år, men i de sidste hundrede år der virkelig sket noget på ligestillingsområdet. Det gælder også inden for kirken.

Forsoningen mellem jøder og grækere kan derfor ses som *prototypen* på forsoningen mellem andre grupper. Og "listen" i Gal 3,28 kan udvides til at dække andre forhold, I dag vil det således være legitimt at udvide "listen". De hermeneutiske konsekvenser af Gal 3,28 er, at *alle* nutidige over- underordnings-relationer overvindes i Kristi legeme. Det betyder en ophævelse af diskriminerende skel mellem forskellige grupper: unge og gamle, sorte og hvide, handicappede og ikke-handicappede, heteroseksuelle og homoseksuelle, arbejdende og arbejdsløse osv.

Sammenfattende til forståelsen af ligheder og forskelle i de paulinske menigheder kan man sige: *Der er forskel på forskelle*: "I Kristus" ophæves de forskelle, som ødelægger fællesskabet, fordi de fører til fjendskab og undertrykkelse (jf. Gal 3,28), – derimod ikke de forskelle, der beriger fællesskabet (jf. også Rom 14,1-15,7). I den forstand kan menigheden ses som forskellighedernes fællesskab.

Kirkens freds- og forsoningsarbejde

I Det nye Testamente bliver menigheden opfattet som forsonet fællesskab. Spørgsmålet er, hvad det betyder i forhold til omverdenen. Et blik på historien viser, at kirken rent faktisk ofte har støttet magthaverne og deres brug af magt og vold. Derfor må man spørge: Er det i sidste instans kun er

¹⁹ Jf. G. Wingren, *Växling och kontinuitet*, Lund 1972, 130-131.

som enkeltpersoner, vi kan leve op til kravet om ikke-vold? Er forsoning og ikke-vold overhovedet mulig?

Løsningen er ikke, at man giver afkald på vold, undlader at tage ansvar og trækker sig tilbage fra livets praktiske forpligtelser. Tværtimod er opgaven, at kirken og de kristne går aktivt ind i arbejdet for fred og forsoning mellem mennesker. Dette udadvendte arbejde henter sin afgørende inspiration i Ny Testaments Kristusforkyndelse. Den ikke-voldelige overvindelse af volden er uløseligt forbundet med Jesu ord, hans vej og hans gerning. På fire måder er den korsfæstede Kristus en udfordring til volden.²⁰

For det første er Jesu død på korset den grundlæggende forudsætning for, at gengældelsen skal erstattes af ikke-voldelig modstand. Idet Jesus som offer påtog sig lidelsen, påtog han sig også forfølgernes aggression. Han afviste at blive suget ind i hævnens mekanisme, mens søgte at overvinde det onde med det gode.

For det andet blotlægges syndemekanismen. En af evangeliets funktioner er at blotlægge denne mekanisme. I stedet for at se tingene fra forfølgernes perspektiv ser evangeliet dem i offerets perspektiv.

For det tredje er korset udtryk for Guds kamp for sandhed og retfærdighed. Det skal forstås som en del af en større strategi for bekæmpelse af det onde. I Ny Testamente kommer det bl.a. til udtryk i kampen mod dæmonerne.

For det fjerde er korset udtryk for den guddommelige omfavnelser af den svigefulde og uretfærdige. Her får tilgivelsen konkret skikkelse (jf. Luk 24,34).

Aktiv forsoning og fredsstiftelse er et af de væsentligste kendetegn ved Kristi efterfølgelse. Som jeg har peget på i det foregående betyder det, at de kristne går aktivt imod fjendebilleder (jfr. Matt 7,3-5), at kristne tager det første skridt i retning af forsoning (jf. Matt 5,23-24) og at der er en beredvillighed til tilgivelse.

Fra nyere tid er der flere eksempler på, at kirken har forsømt dette freds- og forsoningsarbejde. I stedet for at fungere som mægler er den blevet en del af konflikten ved at tage parti for den ene side. Kirkernes rolle på Balkan, i Rwanda og Burundi og i Nordirland viser, at man ofte har givet en religiøs legitimering af nationalistiske strømninger og derved fremmet konflikterne.

Men omvendt er der også eksempler på, at kirken og de kristne har spillet en aktiv rolle i løsningen af konflikter. Flere steder i verden søger man at danne Sandheds- og Forsoningskommissioner efter det sydafrikanske forbillede. Sigtet med den sydafrikanske kommission var ikke letkøbt eller overfladisk forsoning. Tilgivelse og forsoning handler ikke om at foregive, at tingene forholder sig anderledes, end de gør. Det drejer sig ikke om rygklapperi eller om at vende det blinde øje til uretten. ”Når folk tilgiver, er det ikke meningen at de skal glemme. Tværtimod er det vigtigt at huske, så man ikke lader det samme gentage sig. Tilgivelse betyder ikke accept af det skete. Tilgivelse betyder at tage det skete alvorligt og ikke forklejne dets betydning – at fjerne den brod der har sat sig fast i erindringen og truer med at forgifte hele vores liv”.²¹

²⁰ M. Volf, *Exclusion and Embrace: A theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*, Nashville 1996, 291-295. Se også *Bibel og etik*, 104-105.

²¹ D. Tutu, *Ingen fremtid uden tilgivelse*, 239.

Ingen fremtid uden tilgivelse (Tutu). Det afgørende i kristendommen er at tilgivelsen skænker en helt ny begyndelse. Når et menneske bliver tilgivet sættes det ind i en ny relation til Gud og til andre mennesker. Guds tilgivelse får konsekvenser for de praktiske forhold mellem mennesker. Tilgivelse og forsoning betyder heling af brudte fællesskaber.

Grundlaget for tilgivelse og forsoning er Guds tro på mennesket (jf. Rom 5,8). Gud er en "håbløs optimist". Gud er som den fortabte søns far (Luk 15,11-32). Faderen skabte plads i fællesskabet for den yngste søn, som var både fremmedgjort og anderledes.²² Gud søger det gode i os og kalder os til at leve et menneskeværdigt liv. Derved indebærer forsoningen også en mulighed for virkelig forandring.

²² Volf, *Exclusion and Embrace*, 156-165.